

ks. dr hab. Sławomir Pawłowski SAC, prof. KUL
Kierownik Sekcji Ekumenizmu
Instytut Nauk Teologicznych
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin
e-mail: slawomir.pawlowski@kul.pl
ORCID: 0000-0003-4918-0658

Lublin, 2021.05.21

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Ks. mgr. ks. Adama Pastorczyka SCJ napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Tadeusza Kałużnego SCJ pt. *Ekumenizm realistyczny. Przywracanie widzialnej jedności Kościoła według Josepha Ratzingera/Benedykta XVI* (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Wydział Teologiczny, Kraków 2021, stron 269).

Joseph Ratzinger/Benedykt XVI należy do grona najwybitniejszych współczesnych teologów. Jako papież (2005-2013) ponosił także szczególną odpowiedzialność za ekumeniczne wysiłki Kościoła katolickiego. Dlatego z uznaniem należy powitać rozprawę doktorską, która temu Papieżowi-Teologowi stawia pytanie o jego wizję ekumenizmu, o koncepcję przywracanie widzialnej jedności Kościoła.

1. Struktura i problematyka rozprawy

Praca doktorska ks. Adama Pastorczyka SCJ posiada następującą strukturę: strona tytułowa (s. 1), opis bibliograficzny, abstrakt, słowa kluczowe (s. 2), spis treści (s. 3-5), wykaz skrótów (s. 6-9), wstęp (s. 10-19), cztery rozdziały (s. 20-214), zakończenie (s. 215-220), bibliografia (s. 221-269).

Główny korpus praca składa się z czterech rozdziałów.

W pierwszym rozdziale pt. *Utrata widzialnej jedności Kościoła* (s. 20-68) została przedstawiona w ogólnym zarysie teologia jedności Kościoła w ujęciu Josepha Ratzingera/Benedykta XVI, a następnie jego refleksja nad dwoma zasadniczymi typami podziałów w Kościele: na Wschodzie i na Zachodzie. Rozdział został zwieńczony przywołaniem istotnych elementów autorefleksji Kościoła katolickiego w sytuacji rozłamu: teologiczną oceną podziałów, refleksją nad trwaniem jedności katolickiej oraz oceną jedności w Kościołach i Wspólnotach niekatolickich.

Drugi rozdział nosi tytuł *Droga przywracania utraconej jedności* (s. 69-114) ukazuje najpierw motywy, które Joseph Ratzinger/Benedykt XVI przywołuje dla uzasadnienia potrzeby dążenia do pełnej jedności Kościoła. Następnie zostały nakreślone główne linie rozumienia istoty ekumenizmu jako działania boskiego i ludzkiego, składającego się dwóch faz. Postawiono przy tym pytanie o właściwą metodę dążenia do jedności, czyli o wzorzec (paradygmat) ekumenizmu pierwszej fazy. Rozdział kończy się omówieniem zasadniczych wymiarów ekumenizmu (duchowego, doktrynalnego i praktycznego).

W trzecim rozdziale, pt. *Elementy ekumenicznego zaangażowania* (s. 115-159) ukazano istotne elementy ekumenicznej aktywności Josepha Ratzingera/Benedykta XVI w trzech zasadniczych obszarach: w relacjach z Kościołami Wschodnimi, z Kościołami i Wspólnotami wywodzącymi się z reformacji oraz w relacjach ze Wspólnotą Anglikańską. Zostały przywołane zarówno konkretne przykłady ekumenicznej działalności Josepha Ratzingera/Benedykta XVI (m. in. podróże apostolskie, spotkania ekumeniczne), jak również jego spostrzeżenia na temat przebiegu i rezultatów prowadzonych dialogów.

Rozdział czwarty, pt. *Kluczowe tematy ekumenizmu realistycznego* (s. 160-214) porusza najważniejsze kwestie „ekumenizmu realistycznego” Josepha Ratzingera/Benedykta XVI: a mianowicie wzajemną relację Pisma świętego i Tradycji, rozumienie Eucharystii w życiu Kościoła oraz posługę Biskupa Rzymu w służbie jedności Kościoła.

Każdy z czterech rozdziałów zawiera podsumowanie.

Bibliografia rozprawy (s. 221-269) zawiera *Źródła*, *Opracowania* i *Literaturę pomocniczą*. *Źródła* składają się z (1) *Pism Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, które zostały podzielone na (1.1) *Nauczanie Benedykta XVI* (konstytucje, apostolskie, encykliki, adhortacje apostolskie, przemówienia, homilie i rozważania, katechezy, listy oraz przesłania i pozdrowienia, wspólne deklaracje ze zwierzchnikami Kościołów) oraz na (1.2) *Pisma Josepha Ratzingera*. Osobno wymieniono tomy (1.3) *Dzieł zebranych* i (1.4) *Publikacje książkowe*. Dalszy ciąg *Źródeł* stanowią (2) *Dokumenty Kościołów i Wspólnot chrześcijańskich* (katolickie, niekatolickie, ich zbiory) oraz (3) *Dokumenty dialogów ekumenicznych* (światowych, lokalnych, innych oraz ich zbiory) i (4) *Źródła ogólne* (biblijne i patrystyczne). *Opracowania* zawierają publikacje na temat osoby, teologii i działalności Josepha Ratzingera/Benedykta XVI, natomiast *Literatura pomocnicza* zawiera w większości publikacje o tematyce ekumenicznej.

2. Ocena rozprawy

2.1. Osiągnięcia

Główny cel i główna teza rozprawy; trudność przedsięwzięcia

Recenzent stwierdza, że praca niewątpliwie osiągnęła główny cel, którym było dokonanie syntezy i możliwie całościowe przedstawienie zagadnienia przywracania widzialnej jedności Kościoła w teologicznej myśli i ekumenicznej działalności Josepha Ratzingera/Benedykta XVI (s. 12). Ks. Adam Pastorczyk SCJ uzasadnił przy tym główną tezę rozprawy, która znalazła się w jej tytule w określeniu „realistyczny” (*Ekumenizm realistyczny*), wykazując, że realizm jest specyficznym rysem ekumenicznej myśli i działalności Josepha Ratzingera/Benedykta XVI. (s. 12, 215).

Zadanie, przed którym stanął ks. Adam Pastorczyk SCJ było trudne, mając na uwadze ogrom źródeł. Autor rozprawy podjął się bowiem zbadania całej twórczości Josepha Ratzingera/Benedykta XVI, co zostało zaznaczone w podtytule rozprawy i wyjaśnione (s. 13), a zatem objął nim czas przed i po wyborze na Stolicę Piotrową. Prace ułatwiła wydana w Polsce kolekcja *Opera omnia Josepha Ratzingera* (Wydawnictwo KUL od 2012) czy też zbiór wypowiedzi papieskich o ekumenizmie (Zygfryd Glaeser, *Ekumenizm w nauczaniu papieży po Soborze Watykańskim II*, Kamień Śląski-Opole 2017), ale właśnie na tym polega godny pochwały realizm poszukiwań naukowych, że badacz stawia sobie cel trudny, ale możliwy do osiągnięcia.

Aspekt metodologiczny i formalny

Wstęp wzorowo wprowadza w całość rozprawy przedstawiając problem badawczy (s. 12-13), stan badań (s. 13-15), źródła (s. 16-17), metodę badawczą (s. 17-18) i strukturę pracy (s. 18-19). Na uznanie zasługuje przedstawienie dotychczasowych wielu osiągnięć naukowych na temat teologii Josepha Ratzingera i nauczania Benedykta XVI i umiejętność wynalezienia obszaru jeszcze nie zbadanego, który stał się głównym celem naukowych dociekań Autora rozprawy.

Ks. Adam Pastorczyk SCJ w sposób właściwy i efektywny posłużył się zróżnicowanymi metodami badawczymi (metodą historyczno-teologiczną, metodą porównawczą i metodą ekumeniczną), wcześniej wyjaśniając ich znaczenie i potrzebę (s. 17-18). Owo potrzebne zróżnicowanie widać najbardziej w kontraście między rozdziałem III i IV rozprawy. W rozdziale III do głosu dochodzi najbardziej faktografia, żmudne zestawianie wydarzeń, osób, miejsc i dat pielgrzymek, wizyt, spotkań, przemówień, które można uporządkować chronologicznie. Natomiast rozdział IV ma charakter bardziej analityczny, w którym Autor w sposób systematyczny draży trzy zagadnienia teologiczne (Pismo/Tradycja, Eucharystia, Prymat Biskupa Rzymu).

Autor rozprawy w sposób właściwy wyjaśnił i podzielił jej źródła (s. 16-17), które dokładnie zostały wymienione w bibliografii (s. 221-269). Trzeba zwrócić uwagę na fakt, że bibliografia zajmuje prawie 50 stron! Świadczy to o ogromie źródeł, a zarazem o badawczej skrupulatności autora. Dotyczy ona nie tylko dzieł Josepha Ratzingera/Benedykta XVI, ale także opracowań na jego temat. Co więcej, Autor – korzystając z metody porównawczej i ekumenicznej – sięgał także do tekstów ekumenicznych dialogów doktrynalnych (s. 244-248), co znacznie powiększyło liczbę źródeł.

Wzorcowy jest podział samej bibliografii. Nie podlega wątpliwości odpowiedni sposób wykorzystania w całości rozprawy wymienionych tutaj źródeł, co zostało udokumentowane przypisami. Jeżeli chodzi o cytaty zaczerpnięte ze źródeł, to w tekście głównym Autor przytacza je tylko tam, gdzie są one najbardziej potrzebne.

Pochwalić należy formę przypisów. Jest ich w całej pracy 682; w głównym korpusie (w czterech rozdziałach, które liczą razem 195 stron) znajdziemy 677 przypisów, co daje prawie 3 przypisy na stronę. Są one często bardzo rozbudowane i świadczą o korzystaniu z wielu źródeł na raz. Odsyłacze w tekście głównym umieszczane są po prezentacji danej partii tekstu, najczęściej akapitu.

Wiele przypisów dostarcza uzupełniających informacji, przez co daje czytelnikowi wybór: można koncentrować się tylko na treściach istotnych zawartych w tekście głównym, można także pogłębić wiedzę poprzez lekturę przypisów. Oto przykłady przypisów uzupełniających: eklezjologia Josepha Ratzingera/Benedykta XVI (strona 21, przypis 31), jego eklezjologia eucharystyczna (s. 22, p. 34), jego refleksja pneumatologiczna (s. 31, p. 71), trzy warunki pełnej przynależności do Kościoła katolickiego (s. 34, p. 86), zmiana w rytuale chrzcielny (s. 39, p. 107), reakcje na deklarację *Dominus Iesus* (s. 60-61, p. 190), kwestia przynależności kościelnej (s. 64, p. 199), wyrażenie „Kościoły siostrzane” (s. 65, p. 201), dynamika przyjmowania Bożych darów (s. 78, p. 240), teologiczna kategoria „zbieżności przeciwieństw” (s. 84, p. 266), tezy Friesa i Rahnera (s. 95, p. 312), modlitwa Jezusa a Kościół (s. 104, p. 349), spotkania Benedykta XVI z patriarchą Konstantynopola Bartłomiejem (s. 125, p. 413), relacje z Patriarchatem Moskiewskim (s. 128, p. 424), rezygnacja z tytułu „Patriarcha Zachodu” (s. 129-130, p. 429-430), ekumeniczna tematyka uniwersyteckich wykładów Ratzingera (s. 142, p. 458), Tradycyjna Wspólnota Anglikańska (s. 152, p. 489), ordynariaty personalne dla byłych anglikanów (s. 153-154, p. 494-496), Pismo a Tradycja (s. 165, p. 517), *communicatio in sacris* (s. 189, p. 601), dokumenty dialogów, w których poruszono kwestię prymatu Biskupa Rzymu (s. 195, p. 619-621), prymat Piotra w pismach Nowego Testamentu (s. 197, p. 626), zagadnienie rzymskiej sukcesji Piotra (s. 200, p. 638), prymat a episkopat na przykładzie listu papieża Grzegorza I do patriarchy Aleksandrii Eulogiusza (s. 204, p. 654), biskupie instancje pośrednie (s. 206, p. 661).

Zapis bibliograficzny, zarówno w przypisach jak i w bibliografii, jest poprawny, konsekwentny i staranny, podobnie jak używane w tekście skróty.

Struktura pracy charakteryzuje się przejrzystością. Materiał został właściwie podzielony, a poszczególne części są ze sobą logicznie powiązane.

Język rozprawy jest stylistycznie poprawny. Autorowi udało się pogodzić precyzję i zwięzłość, dlatego lektura rozprawy nie nuży.

Na pochwałę zasługuje edytorska estetyka tekstu.

Aspekt merytoryczny

Całościowa prezentacja „realistycznego ekumenizmu” Josepha Ratzingera/Benedykta XVI, a także ukazanie tego, że jest on dla niego „zagadnieniem ważnym i pasjonującym” (s. 11), została osiągnięta poprzez uwidocznienie wielu wątków tematycznych. W recenzji wymienimy niektóre.

Refleksja podjęta w pierwszym rozdziale pracy pozwoliła przede wszystkim stwierdzić, że ekumeniczna myśl Josepha Ratzingera/Benedykta XVI jest głęboko zakorzeniona w soborowej eklezjologii *communio*. W ujęciu tej kategorii eksponuje on wymiar eucharystyczny, dlatego eklezjologia Ratzingera jawi się jako eklezjologia eucharystyczna (s. 20-23).

W proponowanej przez Ratzingera interpretacji poszczególnych wymiarów eklezjalnej komunii można zauważyć potrójną zasadę pierwszeństwa: najpierw pierwszeństwa komunii z Bogiem; następnie pierwszeństwa boskiej dynamiki obdarowywania Duchem Świętym i Jego darami, przed ludzką dynamiką przyjmowania Bożych darów; wreszcie uprzedniość (ontyczną i czasową) Kościoła powszechnego w stosunku do Kościołów lokalnych (s. 24-27).

Ratzinger wyróżnia dwa wymiary jedności Kościoła: wewnętrzny i zewnętrzny. Przede wszystkim jedność Kościoła ma swoje źródło i ostateczną podstawę w tajemnicy Boga Trójjedynego, we wspólnocie z Chrystusem i w działaniu Ducha Świętego (s. 27-33). Ta wewnętrzna lub ontyczna jedność Kościoła realizuje się w zewnętrznych formach i przejawach. W nawiązaniu do nauczania II Soboru Watykańskiego, Ratzinger wskazuje na trzy zasadnicze elementy widzialnej jedności Kościoła: jedność w wyznawaniu jednej wiary, jedność w sprawowaniu sakramentów (kultu Bożego) i jedność w posługiwaniu apostołskiem (s. 33-44).

Decydujące znaczenie dla utraty widzialnej jedności – w przekonaniu Ratzingera – miały przyczyny teologiczne, a ściślej ujmując – grzech podziału. Ratzinger jest też przekonany, że wina, a tym samym odpowiedzialność za zerwanie jedności, spoczywa po obu stronach, a więc i po stronie katolickiej. W związku z tym mówi o obustronnym zranieniu. W ujęciu tej kwestii kard. Ratzinger poszedł o krok dalej w stosunku do *Dekretu o ekumenizmie*. W historycznych podziałach chrześcijaństwa Joseph Ratzinger dostrzega nie tylko konsekwencję ludzkiej winy i grzechu, lecz także niezbędne dla naszego oczyszczenia „niepojęte zrządzenie Boże” (s. 51-56).

Ratzinger jest przekonany, że Kościół Chrystusa „trwa” (*subsistit*) w Kościele katolickim. Wyjaśnia jednocześnie, że wyrażenie *subsistit* wnosi pewną dialektykę w relację między Kościołem katolickim i Kościołem Chrystusa. Żaden przekład nie odda w pełni subtelności niuansu tekstu łacińskiego. Różnica pomiędzy *subsistit* i *est* (to ostatnie oznaczałoby bezwarunkowe utożsamienie Kościoła katolickiego z Kościołem Chrystusa) nie da się do końca logicznie wyjaśnić. Jest ona paradoksalna tak jak grzech i w niej odbija się cały wymiar sprzeczności grzechu podziału (s. 56-62).

Dokonana w rozdziale drugim analiza tekstów Josepha Ratzingera/Benedykta XVI prowadzi do wniosku, że jest on głęboko przekonany o potrzebie ekumenicznego zaangażowania chrześcijan w sprawę utraconej jedności. Zwraca on uwagę na trzy zasadnicze motywy zaangażowania Kościoła w sprawę jedności: wolę Chrystusa, działanie Ducha Świętego oraz skuteczność ewangelicznego świadectwa w świecie (s. 69-77).

Joseph Ratzinger wskazuje na podwójną, bosko-ludzką dynamikę drogi przywracania utraconej jedności. Podkreśla, że jedność wyznawców Chrystusa jest przede wszystkim dziełem Bożym. Uznanie pierwszeństwa Boga w dziele przywracania jedności nie wyklucza ludzkiej aktywności w tym względzie (s. 77-82). W związku z tym Ratzinger wskazuje na dwie dopełniające się fazy drogi przywracania widzialnej jedności Kościoła.

Pierwsza faza ma charakter „przejściowy”. Wymaga ona aktywnego zaangażowania ludzi i pozwala osiągnąć cel „tymczasowy”, tj. zbliżenie się chrześcijan do siebie albo „jedność w różnorodności” (s. 82-88). Na tym etapie dążeń ekumenicznych pozytywną rolę – mimo swych ograniczeń – może odegrać model ekumenizmu konsensualnego, dotyczącego obszarów wiary i sakramentów, na które należy spoglądać przez pryzmat „czworoboku”: Pismo święte, symbole wiary, liturgia i episkopat (s. 88-91). Natomiast z krytyczną oceną Ratzingera spotkały się tendencje zmierzające do stworzenia „nowego” paradygmatu ekumenicznego: pragmatycznego, odgórnego (zwierzchników), oddolnego, tradycji wyznaniowych (s. 92-99).

W przekonaniu Ratzingera zasadnicze znaczenie dla sprawy jedności ma druga faza („jedność Kościołów w jednym Kościele”), która pozostaje w gestii Boga. Prowadzi ona do urzeczywistnienia się właściwego i ostatecznego celu ekumenizmu, tj. pełnej widzialnej jedności chrześcijan w jednym Kościele. Osiągnięcie tego celu – zdaniem Ratzingera – nie nastąpi w bliższej nam przyszłości. Taka świadomość nie powinna jednak osłabiać ludzkiej aktywności na rzecz poszukiwania utraconej jedności. Przeciwnie, uwydatnia potrzebę wytyczenia na ten czas mniejszych celów przejściowych, „realistycznych celów pośrednich” (s. 87).

W nawiązaniu do *Dekretu o ekumenizmie* Ratzinger wskazuje na trzy wzajemnie przenikające się wymiary zaangażowania ekumenicznego: duchowy, doktrynalny i praktyczny. W dążeniu do jedności nie należy pomijać żadnego z tych wymiarów, ale postrzegać je integralnie (s. 99-112).

Troska o widzialną jedność Kościoła – jak wykazały badania podjęte w rozdziale trzecim – była też istotną częścią posługi Josepha Ratzingera/Benedykta XVI. W sposób szczególny znalazła ona swoje urzeczywistnienie w trzech obszarach jego aktywności: w relacjach z Kościołami Wschodnimi (s. 115-133), w relacjach z Kościołami i Wspólnotami wywodzącymi się z reformacji (s. 134-145) oraz w relacjach ze Wspólnotą Anglikańską (s. 146-155). W trakcie swojego pontyfikatu Benedykt XVI odbył wiele podróży apostolskich do krajów związanych z obecnością i działalnością interesujących nas Wspólnot kościelnych, gdzie spotykał się z przedstawicielami innych wyznań. Wielokrotnie przyjmował też przedstawicieli tych Kościołów i Wspólnot w Rzymie. Podczas owych spotkań zwracał on uwagę na niektóre owoce prowadzonych dialogów teologicznych, wskazywał na nierozwiązane dotąd problemy, zachęcał do modlitwy o jedność i współpracy chrześcijan różnych wyznań oraz do składania wspólnego świadectwa w dzisiejszym świecie.

Wyrazem historyczno-teologicznego realizmu jest między innymi decyzja Benedykta XVI o rezygnacji z tytułu „patriarcha Zachodu” (s. 129-130). Troska o jedność Kościoła znalazła też wyraz w dokumentach Kongregacji Nauki Wiary, sygnowanych przez kard. Josepha Ratzingera jako prefekta tejże Kongregacji, jak również w dokumentach wydawanych podczas jego posługi papieskiej. Pośród nich na uwagę zasługują tu między innymi: adhortacja apostolska *Ecclesia in Medio Oriente* (s. 132) i konstytucja apostolska *Anglicanorum coetibus* (s. 151-155).

W czwartym rozdziale przedstawiono poglądy Josepha Ratzingera/Benedykta XVI na temat kluczowych dla dialogu ekumenicznego zagadnień. W centrum refleksji znalazły się trzy kwestie: Pismo Święte w relacji do Objawienia i Tradycji, Eucharystia oraz prymat Piotra i Biskupa Rzymu.

Ratzinger zauważa, że Pismo Święte jest tylko częścią większej rzeczywistości. Z drugiej strony stwierdza jednak, że chociaż Słowo Boże poprzedza i przewyższa Pismo Święte, to jednak jako natchnione przez Boga, zawiera Słowo Boże w sposób wyjątkowy. W ostatnim czasie – jak zauważono w pracy – wspólna refleksja na ten temat pozwoliła na znaczne zbliżenie stanowisk w tej sprawie między Kościołami (s. 161-176).

W rozważaniach na temat Eucharystii/Wieczery Pańskiej rozwiązanie spornej kwestii ofiarniczego charakteru Eucharystii Joseph Ratzinger/Benedykt XVI widzi w odwołaniu się do biblijnej idei „pamiętki” (*anamnesis*), które nie oznacza zwykłego przypomnienia minionego wydarzenia, ale skuteczne uobecnienie. Mając na uwadze ścisłą relację pomiędzy Eucharystią a Kościołem i sakramentem święceń, nasz Autor uważa, że jak długo nie istnieje pełna jedność w zakresie wiary, sakramentów i posługiwania kościelnego, nie jest możliwa całkowita interkomunia między chrześcijanami (s. 177-193).

W toku badań zauważono, że Joseph Ratzinger rozpatruje zagadnienie prymatu Piotrowego w perspektywie całego Nowego Testamentu, nie pomijając przy tym klasycznego tekstu Mt 16,13-20. Rozważa ten temat także w odniesieniu do Ostatniej Wieczerzy, w której biorą udział wszyscy Apostołowie; w ten sposób wiąże prymat – podobnie jak urząd biskupa – z eklezjologią eucharystyczną. Potwierdzenie faktu sukcesji Piotrowej widzi Ratzinger przede wszystkim w świadectwach patrystycznych. Zwraca również uwagę na potrzebę rozróżnienia istoty i konkretnej formy sprawowania prymatu następcy Piotra. Podkreśla prawniczy język drugiego tysiąclecia, w tym pojęcie jurysdykcji, obce dla tradycji chrześcijańskiego Wschodu. W związku z tym proponuje wrócić do terminów patrystycznych. Posługę tę Ratzinger postrzega w ścisłym powiązaniu z eklezjologią eucharystyczną, uwidaczniając jej kolegialny i personalny (martyrologiczny) charakter. Jest przekonany, że prymat Biskupa Rzymu stanowi nie tylko przeszkodę, ale także szansę realizacji ekumenicznych celów (s. 194-211).

W *Zakończeniu* rozprawy pracy ks. Adam Pastorczyka SCJ stwierdza, że Joseph Ratzinger/Benedykt XVI w swojej refleksji ekumenicznej jest wierny soborowemu dekretowi *Unitatis redintegratio*, pozostając zarazem otwartym na wyzwania stojące dzisiaj przed ekumenizmem. W swoim papieskim posługiwaniu Benedykt XVI kontynuował zasadniczo linię poprzedników: Pawła VI i Jana Pawła II. Z rezerwą odnosi się do niektórych propozycji przywracania jedności, niejako „na skróty”. Ratzinger przyznaje, że dążenie do jedności stanowi trudny proces, który będzie wymagał dłuższego czasu. „Pozostawienie Bogu tego, co należy wyłącznie do Niego i skoncentrowanie się na tym, co należy do nas, jest niewątpliwie wyrazem ekumenicznego realizmu, dzięki któremu będziemy mogli o wiele pełniej zbliżyć się do siebie, aniżeli wtedy, gdybyśmy pod presją wykazania się sukcesem zamienili teologię na dyplomację...” (s. 220).

2.2. Mankamenty

Chociaż każda praca naukowa posiada swoje niedociągnięcia, to Recenzent przyznaje, że znalezienie ich w pracy ks. mgr. Adama Pastorczyka SCJ było bardzo trudne.

Potknięcia literowe czy interpunkcyjne są niesłychanie rzadkie (np. w słowie „syngowanych” na s. 218, między słowami „braci, oddzielonych” na s. 73 w przypisie 220). Z kontekstu i ze źródła wynika, że słowo „Tradycja” w zdaniu po odsyłaczu do przypisu 528 na s. 168 („O ile Tradycja to sposób przekazywania...”) powinno być napisane małą literą („tradycja”). W zdaniu na s. 179 (Ujmując inaczej, Chrystus jest obecny „w” chlebie i winie, „z” chlebem i winem oraz „pod” postaciami chleba i wina) powinno się wykreślić słowo „postaciami”, jeśli Autor chciał wyrazić teorie impanacji, kompanacji i subpanacji. Ostatnie wyrażenie przybrałoby wówczas formę: „pod” chlebem i winem.

Jeśli zatem można mówić o jakiś brakach w rozprawie, to pozostaje pewien niedosyt dotyczący *Zakończenia* (s. 215-220). Część streszczająca rozdziały pracy (s. 215-219) jest powtórzeniem (w lekko zmienionej i skróconej formie) podsumowań umieszczonych po każdym rozdziale (a zajmują one w pracy łącznie ok. 10 stron). Potem w *Zakończeniu* następują wnioski (s. 219-220), które po zsumowaniu mają objętość jednej strony – zdaniem Recenzenta, to za mało. Także wskazanie kierunków dalszych badań, to zaledwie 1/3 strony (s. 220) – tutaj Recenzent także odczuwa niedosyt.

W związku z tym Recenzent chciałby postawić Doktorantowi pytania, które mają na celu rozwinięcie obszaru wniosków.

3. Pytania do Doktoranta

- Czy temat biskupich instancji pośrednich (s. 206, p. 661) jest jedyną kwestią, w której stwierdza się różnicę pomiędzy wczesnymi a późniejszymi poglądami Ratzingera? Czy są inne tego typu zagadnienia, które miałyby wpływ na zmianę jego myślenia ekumenicznego?
- Które ekumeniczne poglądy teologa Ratzingera najmocniej doszły do głosu podczas sprawowania funkcji Prefekta Kongregacji Nauki Wiary?
- Które ekumeniczne poglądy Josepha Ratzingera najmocniej doszły do głosu w jego nauczaniu lub decyzjach jako Benedykta XVI? (czy np. rezygnacja z tytułu „Patriarcha Zachodu”?)
- Które z jego dzieł najbardziej odzwierciedla jego poglądy ekumeniczne?
- W którym momencie prac badawczych Autor rozprawy natrafił na największe obiektywne (wynikające ze źródeł) trudności?

4. Wnioski końcowe

Mając na względzie przedstawione wyżej uwagi, ogólną i szczegółową ocenę dysertacji, stwierdzam, że praca ks. mgr. ks. Adama Pastorczyka SCJ pt. *Ekumenizm realistyczny. Przywracanie widzialnej jedności Kościoła według Josepha Ratzingera/Benedykta XVI* odpowiada w całej pełni wymogom stawianym rozprawom doktorskim.

Wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego łącznie z publiczną obroną tej pracy.

Stwierdzam także, że dysertacja ks. mgr. ks. Adama Pastorczyka SCJ powinna zostać opublikowana.

ks. Sławomir Pawłowski SAC

/ks. dr hab. Sławomir Pawłowski SAC, prof. KUL/